

BRATJE RUPERT, FILIP IN HENRIK (III.), RENSKI PALATINSKI GROFI, FREISINŠKI ŠKOFI IN LOŠKI CERKVENI GOSPODARJI

Freisinškega škofa Lantberta (937–957) je tri mesece po njegovem pokopu leta 957 kot štirinajsti po vrsti nasledil škof Abraham. Škofovsko posvetitev je prejel na praznik sv. Tomaža, 21. decembra leta 957.¹ Abrahamova družina je domnevno pripadala freisinškemu škofijskemu območju. Tako se pojavi v kraljevi listini Otona I., izdani 29. maja 940, priimek *grof Sundergauis* z opombo, da ima redko ime iz starega testamenta Abraham. Po drugi domnevi naj bi bil Abraham potomec palatinov s Koroškega, ki so kasneje postali goriški grofi.²

Abraham je v Freising prišel iz kraljevske dvorne kapele Otona I.³ Njegov prihod je verjetno povezan s škofovskim mestom. Poleg tega mu je bil na dvoru cesar zelo naklonjen. Zato je Oton II. v dveh listinah, 30. junija in 23. novembra leta 973 škofu Abrahamu in s tem škofiji v Freisingu poklonil loško ozemlje.⁴ To je škofija posedovala do sekularizacije leta 1803 v času škofa Jožefa Konrada von Schroffenberga, ko je bilo vključeno v avstrijsko komorno ozemlje.⁵ V času, ko je bilo loško ozemlje pod freisinško škofovsko oblastjo, se je zvrstilo 45 freisinških škofov. Med njimi so bili v letih 1495–1561 drug za drugim trije bratje (prvi Rupert je bil samo administrator) iz rodu renskih palatinskih grofov Wittelsbachov, Rupert, Filip in Henrik (III.). Njihov oče, palatinski grof Filip, je bil od leta 1495 volilni knez v Heidelbergu. Z ženo Margarete von Bayern-Landshut je imel 14 otrok, 9 sinov in 5 hčera.⁶ Filip (starejši) je želel posvetni dodati še cerkveno moč, zato je vodil politiko, s katero je dosegel, da je bila njegova družina prisotna tudi v frei-

¹ MA8 1988, str. 113.

² MEICHELBECK 1997, str. 11.

³ MA8 1988, str. 113.

⁴ SIMONITI 1973, str. 11ss.

⁵ BLAZNIK 1973, str. 446.

⁶ SCHWAIGER 1989, str. 54.

sinški škofiji. S spretno denarno politiko je Rupertu tam zagotovil mesto administratorja.⁸

Škofijski administrator Rupert, renski palatinski grof in vojvoda bavarski (1495 – 1498)

Škofijski administrator Rupert (1495 - 1498), renski palatinski grof in vojvoda bavarski, bakrorez (iz: SCHWEIGER 1989)

Rupert se je rodil 14. maja 1481 kot zakonski sin palatinskega grofa Filipa in Margarete von Bayern-Landshut. Po načrtovani družinski politiki določijo Ruperta za duhovniški poklic z namenom, da postane freisinški škof. Ob tem naj spomnim na moralno in korupcijsko okuženost katoliške cerkve v srednjem veku, saj je bil Rupert že pri svojih desetih letih stolni kanonik v Würzburgu in župnik v Hofheimu.⁹ Kot 11-letnemu mu je škof Sixt podelil mesto stolnega korarja in ga povabil v stolni kapitelj za škofovskega pomočnika. To imenovanje je prejel zaradi podkupnine škofiji dne 1. februarja 1492,¹⁰ ob tem pa je dobil še mesto kanonika v Mainzu. Vendar pa papež Inocenc VIII. njegovega imenovanja za škofijskega pomočnika ni potrdil,¹¹ verjetno zaradi bolezni. Inocenc VIII. je namreč umrl 25. julija 1492, manj kot 6 mesecev po Rupertovem imenovanju na položaj škofijskega pomočnika. Po smrti freisinškega škofa Siksta von Tannberga (1474–1495) je stolni kapitelj 1. avgusta 1495 soglasno izvolil in imenoval 14-letnega Ruperta, ki škofovske posvetitve ni prejel¹², za administratorja (upravnika) freisinške škofije. Rupertovo imenovanje

je na prošnjo kolegija kanonikov 8. februarja 1496 potrdil (zloglasni Rodrigo de Borgia) papež Aleksander VI. (1492–1503).¹³ To leto so za Ruperta načrtovali nove sorodstvene vezi. Vojvoda Georg der Reiche von Landshut, ki je bil brez moškega potomstva (trije sinovi so mu umrli še kot otroci) in je za svojo hčer Elizabeto kljub temu želel ohraniti posesti, ji je za soproga izbral administratorja freisinške škofije Ruperta, ki pa je bil Elizabetin bratranec. Ker Rupert za duhovniški stan ni bil preveč vnet, mu je poroka s sestrično ustrezala.¹⁴ 19. januarja 1498 se je odpovedal vsem cerkvenim položajem; privolitev papeža Aleksandra VI., ob tem pa tudi papeževo privolitev v poroko s sestrično (kljub krvnemu sorodstvu!) pa je pridobil 3. decembra istega leta.¹⁵ Istočasno je Aleksander VI. potrdil Rupertovega brata Filipa za upra-

⁸ SCHWAIGER 1989, str. 55.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ SCHWAIGER 1989, str. 57.

¹² SCHWAIGER 1989, str. 55.

¹³ SCHWAIGER 1989, str. 57.

¹⁴ MAB 1988, str. 352.

¹⁵ Ibid.

vitelja freisinške škofije.¹⁶ Poroka med Rupertom in njegovo sestrično Elizabeto je bila 10. februarja 1499.¹⁷

V letih 1504–5 je na Bavarskem divjala landshutska nasledstvena vojna, v kateri je 20. avgusta 1504 v bitki na Ruri umrl Rupert. Nekaj tednov kasneje je umrla tudi Elizabeta. Pokopali so ju v samostanu Seligenthal pri Landshutu.¹⁸ Skrbništvo nad njunima sinovoma Ottheinrichom in Filipom je prevzel stric, palatinski grof Friderik, ki se je v njunem imenu boril za dediščino.¹⁹ Po smrti Ruperta in žene Elizabete je skušal cesar Maximilian rešiti dedno vprašanje in s tem delitev Landshuta. Spor okoli delitve je dobil v razsodbo freisinški škof Filip, ta pa je novembra 1504 pooblastil svojega brata Friderika, da se podredi cesarjevi razsodbi.²⁰ Ta je 30. julija 1505 izrekel splošno amnestijo za udeležence landshutske nasledstvene vojne in s tem preklical izobčenje družine renskih palatinskih grofov. Za preživela Rupertova sinova postane Bavarska nova domovina. Njun varuh je bil palatinski grof Friderik. Mladi Ottheinrich je dobil posest s sedežem v Neuburgu, v katero pa bližnji Ingolstadt ni bil vključen. Vse območje, ki je bilo v posesti njegovega deda Jurija severno od Donave, so morali prepustiti cesarju Maximilijanu.²¹ Ottheinrich je postal volilni knez in se poročil z vojvodinjo Bavarsko Susanne von Brandenburg.

Škof Filip, renski palatinski grof (1498–1541)

Friedrich Hagenauer: Škof Filip (1498 - 1541), renski palatinski grof, lipova plošča (iz: SCHWEIGER 1989)

Po odstopu Ruperta z mesta administratorja freisinške škofije in drugih funkcij je njegovo mesto leta 1498 prevzel starejši brat Filip.²² Filip je bil rojen 7. marca 1480 v Heidelbergu kot zakonski sin palatinskega grofa Filipa in Margarete von Bayern-Landshut. Že kot štiriletni otrok je postal stolni kanonik v Kölnu,²³ leta 1488 je, star osem let, postal stolni kanonik v Mainzu in leta 1490 kot desetletni otrok še stolni prošt. Poleg tega je bil imenovan na častno mesto semenišča v Trierju in leta 1491 kot enajstletnik za kanonika v Würzburgu.²⁴ Filip je mašniško posvečenje prejel 18. ali 19. septembra leta 1507, s slovesno mašo 17. oktobra istega leta pa je iz administratorja postal škof freisinške škofije.²⁵ Ob tem je bil tudi administrator v Naumburgu, v freisinški stolnici pa je bil od 1507 do 1511 njegov brat Ludvik stolni prošt.²⁶

Filip je, po 33 letih na škofovskem prestolu in uspešnem gospodarskem, političnem ter kulturnomecenskem

¹⁶ SCHWAIGER 1989, str. 56.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ MaB 1988, str. 352.

¹⁹ SCHWAIGER 1989, str. 76.

²⁰ Ibid.

²¹ SCHWAIGER 1989, str. 77.

²² SCHWAIGER 1989, str. 56.

²³ Ibid.

²⁴ SCHWAIGER 1989, str. 57.

²⁵ Ibid.

²⁶ SCHWAIGER 1989, str. 158.

delu, na novo leto 1541 napisal oporoko, v kateri je določil mesto pogreba in izrazil željo, naj se ohrani obred, ki ga je v freisinški stolnici sam uvedel. Umril je 5. januarja istega leta v svoji rezidenci. Pokopali so ga v stolnici v Freisingu, kapelnik v Hei-delbergu pa mu je v čast ob smrti skomponiral liturgični žalni spev.²⁷ Filipov grob (pokopan je bil v ladji stolnice, v leseni krsti in v zemljo, nagrobna plošča pa je bila vzdana drugje v cerkvi) so našli ob gradbenih delih v notranjosti stolnice leta 1701.²⁸

Filipov nagrobnik, izklesan iz dveh marmornih plošč, je danes vzdan v levi steni preddverja stolnice v Freisingu. Na večji plošči je upodobljen stoječi Filip v svečanem ornatu in z mitro, glavo ima rahlo obrnjeno v desno. Na mitri je upodobljena Marija z Jezuščkom v naročju. Škof drži v desnici knjigo, v levici pa škofovsko palico, na kateri se od nodusa navzdol vije trak iz blaga, imenovan pannisellus. Škof je odet v kazu-lo, na kateri so mojstrsko izklesani razni ornamenti. Na manjši spodnji plošči (ta je bila zlomljena, danes pa je zlepljena in restavrirana) je spodaj v latinici in latinščini izklesan napis,²⁹ ki ga lahko povzamem takole: *Leta gospodovega 1541, petega januarja, je umrl v Kristusu prečastiti oče, plemeniti najodličnejši gospod, gospod Filip, škof Freisinga, administrator Naumburga in odličnik iz Rena. Njegovo žtvljenje v nebesih in na zemlji je bilo v 42 letih za trajnost cerkve v Freisingu. Nad napisom je pred križanim upodobljen klečeči škof Filip, ob njem pa stoječa figura zavetnika, ki na škofovem ramenu drži desnico. Za križanim sta na levi v plitvem reliefu upodobljena Marija in Janez Evangelist, nad reliefom pa je v kartuši grb škofa Filipa in v sredini na majhnem ščitku grb renskih palatinskih grofov.*

Nagrobnik je renesančen, a so v načinu modeliranja Kristusove opasice na križanju zaznavni še gotski elementi. Nagrobnik, sestavljen iz dveh marmornih plošč, je delo nemškega kiparja Heringa Loya.³⁰ Kraj njegovega rojstva ni znan, verjetno pa je bil rojen leta 1484 ali 1485. Umril naj bi v Kaufbeurenu po letu 1554.³¹

Škof Filip kot investitor in podpornik umetnosti

Prvo gradbeno naročilo škofa Filipa je bilo obnova škofijske rezidence, za katero je leta 1507 načrt izdelal švabski stavbni mojster Burhard Enbelberg iz Freisinga. Arkadni hodnik je dal zgraditi tako, da sta nad velikimi pritličnimi arkadami še dve manjši arkadni nadstropji. Hodnik je torej grajen v ritmiki razmerja med nosečimi in nošenimi arhitekturnimi elementi, ki kaže na renesančni oblikovni princip. Poleg tega je dal ometati in poslikati severno in južno stran atrija.

Filip je v renesančnem duhu dal obnoviti tudi stolnico. Zanj je dal vlti osem zvonov, za liturgične obrede pa izdelati več svečanih mašniških oblek – ornatov in naročil razne liturgične knjige. Tako je aprila leta 1507 pri Erhardu Ratdoltu iz Augsburga naročil brevir, natisnjen z liturgično pisavo. Brevir je dokument knjižnega tiskarstva in zgovoren izraz bogoslužja v freisinški škofiji v Filipovem času. Leta 1520 je pri Pe-

²⁷ SCHWAIGER 1989, str. 86.

²⁸ SCHWAIGER 1989, str. 59.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ ThB XVI, 1923, str. 468.

*Loy Henrig:
Nagrobnik škofa
Filipa (1498 - 1541),
marmor (iz:
SCHWEIGER 1989)*

trusu Lichtensteinu naročil čudovito opremljen misal in korni brevir. Obe dragoceni knjigi sta bili izdelani v Benetkah.³²

Filip se je dal kot škof večkrat portretirati. Tako ga je leta 1515 na leseno ploščo velikosti 70 × 54 cm naslikal nemški slikar Hans Wertinger,³³ ki je portretiral tudi več bavarskih vojvod in naslikal več portretov članov Filipove družine.³⁴ Wertinger je bil še lesorezec in iluminator, slikal pa je tudi na steklo. Rojen je bil verjetno v Landshutu med leti 1465 in 1470, kjer je umrl 11. novembra leta 1533.³⁵ Filipa je portretiral tudi Bartel Beham,³⁶ odličen nemški slikar, bakrorezec in lesorezec, ki ga uvrščajo v Dürererjev krog. Rodil se je leta 1502 v Nürnbergu, umrl pa leta 1540 v Nürnbergu ali Münchnu.³⁷

Filip se je rad dal portretirati tudi na medaljah, saj je bilo medaljerstvo in s tem portreti pomembnih osebnosti na medaljah v renesansi priljubljeno. Prva njegova medalja iz leta 1521 je bila srebrna. Na prednji strani (averz) je v profilu upodobljen škof Filip, na zadnji strani (reverz) pa družinski grb renskih palatinskih grofov. Medaljo pripisujejo Heringu Loyu, ki je tudi avtor Filipovega nagrobnika.³⁸ Malo kasneje je nastala v lipovo ploščo izrezljana reliefna podoba škofa Filipa.³⁹ Škof je na njej upodobljen v doprsnem profilu, v posvetnem oblačilu in s pokrivalom na glavi. Relief, ki je delo Friedricha Hagenauerja, je izdelan zelo kakovostno in bi lahko služil kot predloga za medaljo. Hagenauer je bil rezbar in medaljer, rojen v Strassbourgu. Letnic njegovega rojstva in smrti, prav tako pa tudi kraja smrti žal ne poznamo, omenjen pa je bil prvič leta 1520 in zadnjič leta 1545.⁴⁰ Hagenauer je kmalu za omenjenim reliefom izdelal še enostransko medaljo (ima le averz) z doprsnim portretom škofa. Ob tem je nastal tudi majhen odlitek škofovega portreta. Ob Filipovi 50-letnici je Hagenauer zmodeliral še eno medaljo, na katere averzu je škofova podoba, na reverzu pa doprsna podoba dvornega norčeka, oblečenega v značilno obleko svojega poklica in s kapo s krugljčki na glavi. Friedrich Hagenauer je izdelal tudi pečat z grbom škofa Filipa in napisom z imenom in nazivom lastnika.⁴¹ Okoli leta 1533 je Filip načrtoval novo medaljo, a je zaradi visokih stroškov ta namen opustil.⁴²

³² SCHWAIGER 1989, str. 86.

³³ SCHWAIGER 1989, str. 85.

³⁴ Ibid.

³⁵ ThB XXXV, 1942, str. 425.

³⁶ SCHWAIGER 1989, str. 85.

³⁷ Allgemeines Künstlerlexikon; Internationale Künstlerdatenbank VIII, 1994, str. 287.

³⁸ SCHWAIGER 1989, str. 85.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ ThB XV, 1922, str. 465.

⁴¹ SCHWAIGER 1989, str. 85.

⁴² SCHWAIGER 1989, str. 86.

Škof Filip in kratek oris luteranstva

Rodrigo de Borja (kasneje Borgia) je leta 1456, star 26 let, postal kardinal. Leta 1440 je začel razmerje z Vanno-
zo Catanei, s katero je imel sina Cezara in hčer Lucrezio. Sprijeni kardinal Borgia je ob veliki denarni moči pod-
kupil 15 vatikanskih kardinalov in bil tako 10. avgusta
1492 izvoljen za papeža. Kot papež Aleksander VI. je do
svoje smrti leta 1503 spravil katoliško cerkev na zelo ni-
zek moralni nivo.⁴³ Mnogim cerkvenim dostojanstveni-
kom, ki so si v skladu s svojimi finančnimi zmožnostmi
kupovali visoke položaje v cerkveni hierarhiji, je Alek-
sander VI. služil za zgled, tako tudi družini renskih pala-
tinskih grofov pri že opisanih mahinacijah. Te so bile le
del splošnega stanja tistega časa v Cerkvi, primer te dru-
žine pa sem izpostavil, ker sta freisinški stolni admini-
strator Rupert in škof Filip tesno povezana z loškim
ozemljem. Nemoralnosti so se ravno tako pojavljale v
nižjih plasteh cerkvene hierarhije.

Da bi pokazal na te nepravilnosti, je Martin Luter leta
1517 na vrata grajske cerkve v Wittenbergu pritrdil list s 95 tezami, v katerih je opo-
zoral na napake katoliške cerkve. Luter je na podlagi tega pričel z novo vero - lute-
ranstvom, ki se je hitro širilo po Nemčiji. Filip je hitro ukrepal in leta 1519 v
Münchnu izdal dobro napisano delo *Onus Ecclesiae* (Težava Cerkve), naslednje leto
pa se je bil prisiljen resno soočiti s širjenjem luteranstva.⁴⁴ Škof je dal 22. septembra
1524 natisniti svoj reformatorski predlog, ki so ga razdelili med duhovnike freisinš-
ke škofije,⁴⁵ ob tem pa je tudi napovedal sinodo. Kljub Filipovim prizadevanjem pa
se je, in to med vsemi sloji, luteranstvo po Nemčiji nezadržno širilo.

Luteranstvo je prišlo tudi na Kranjsko in na Loškem ozemlju naletimo nanj že leta
1526. Med prve dokaze za to sodi poročilo loškega kaščarja Baltazarja Siegesdorfer-
ja škofu Filipu, da nekateri že simpatizirajo z novo vero. V tem poročilu je tudi zapi-
sal, da ga je loški župnik prosil za pomoč pri zatiranju nove vere in škofa prosil za
nasvet, kako naj ukrepa. Tudi puštalski gospodje in starološki Raspi so luterane pod-
pirali, da bi oslabili škofovo moč.⁴⁶ Luteranstvo se je razširilo tudi med loške klarise.
Zaradi tega je bila 2. oktobra 1599 odstavljena opatinja Uršula Gassar, na njeno me-
sto pa je patriarh potrdil Katarino Holder.⁴⁷ Ob tem je zanimivo vprašanje, kako je
opatinja kljub strogi klavzuri prišla v stik z luteranstvom. Odgovor se bržkone skriva
v dejstvu, da je bil vstop v samostan dovoljen duhovnikom, ki so opravljali bogosluž-
je in spovedovali. Eden med njimi je bil pač predan novi veri in je z njo »okužil«
opatinjo. V Škofiji Loki se je luteranstvo razširilo do te mere, da so ustanovili tudi svojo

Loy Henrig: Nagrobnik
škofa Filipa (1498 -
1541), marmor, detajl
(foto: Dušan Koman)

⁴³ FICHTINGER 1984, str. 30ss.

⁴⁴ SCHWAIGER 1989, str. 61.

⁴⁵ SCHWAIGER 1989, str. 65.

⁴⁶ BLAZNIK 1973, str. 247.

⁴⁷ GOLOB 1981, str. 155.

šolo.⁴⁸ Pomembna postojanka luteranov je bil puštalski grad, kjer so leta 1573 uredili luteransko molilnico. V upanju, da bo luteranstvo zajezil, je freisinški škof v Škofjo Loko pošiljal razne komisije, ki pa niso imele uspeha.

Vse te verske homatije je zaključila protireformacijska komisija ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, ki je leta 1601 obiskala tudi Škofjo Loko in pred katero so klonili še zadnji luterani. V čast uspele misije so na gradu sežgali luteranske knjige⁴⁹, nato pa se je komisija ob slovesnem streljanju napotila v Ljubljano.⁵⁰

Končno so bile podobne verske homatije kot v škofji Loki tudi v Kranju, Ljubljani in v nekoliko manjšem obsegu tudi drugod. Kot v drugih deželah je bila vzrok za razmah luteranstva na Kranjskem duhovščina s svojimi dejanji in nemoralnim vedenjem. Tako je vikar župne cerkve v Kranju Jurij Steinmetzer zaradi svojega težkega položaja 25. avgusta 1564 prosil ljubljanskega škofa Petra de Seebacha (1558-1570), naj mu dodeli kanonikat v Ljubljani. V prošnji je med drugim navedel, da ga je med nedavno kugo njegov oskrbnik okradel in pobegnil. Najbolj pa ga je prizadela smrt njegove »zveste izvoljenke« Felicite, s katero je imel hčer in sina.⁵¹ Ljubljanski škof de Seebach je bogato obdaril svojega sina Janeza Krstnika, ki je bil po škofovi smrti v boju za dediščino celo uspešnejši od škofije.⁵² Tudi ljubljanski stolni prošt Rupert Kuplenik (1547-1570) je kot kaplan bratovščine sv. Trojice v Radovljici vzel bratovščinsko premoženje v korist svojega sina.⁵³ Duhovniki so premoženje zapuščali svojim otrokom tudi v oporokah. Tako je vikar iz Šentvida pri Ljubljani Andrej Prosen, 1. novembra 1534 v oporoki določil, da mora njegova hči Suzana, ko se bo poročila, dobiti enako doto kot otroci deklice Jere, kateri zapuščata hišo in domek.⁵⁴

Seveda je bilo teh primerov veliko več. Skupaj z drugimi nepravilnostmi (odpustki, pivnice v župniščih, nemoralno vedenje klera) so pripomogli k hitremu širjenju luteranstva na Kranjskem. V strahu, da od Cerkve odteka premoženje, pa tudi zaradi drugih vzrokov, je v obrambo katoliške cerkve z vso močjo in uspešno nastopila protireformacija. Spomin na luteranstvo pa je bil med slovenskim kmečkim življenjem živ še v 19. stoletju.⁵⁵

Škof Filip in popotresna obnova Škofje Loke z okolico

Loško gospostvo so na začetku 16. stoletja prizadele razne nevšečnosti. Te so bile opisane v 51 heksametrov dolgi pesmi, napisani v latinščini na steno kapele sv. Trojice v hiši na Mestnem trgu 27 v Škofji Loki.⁵⁶ Kapelo je dal zgraditi loški meščan Volbenk Schwarz leta 1513, leta 1517 pa jo je posvetil oglejskemu patriarhu podrejeni

⁴⁸ BLAZNIK 1973, str. 248.

⁴⁹ Še v 20. stoletju so diktatorski režimi sežigali knjige.

⁵⁰ BLAZNIK 1973, str. 253.

⁵¹ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2000, str. 223.

⁵² ŽNIDARŠIČ GOLEC 2000, str. 224.

⁵³ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2000, str. 225.

⁵⁴ ŽNIDARŠIČ GOLEC 2000, str. 225s.

⁵⁵ To se odraža v ljudski umetnosti v motivu Lutra in žene Katre, ki ga najdemo na panjskih končnicah. V stilu protireformacijske propagande so ju upodabljali sedeča na dvokolesnem vozu, ki ga vlečeta kozla. En hudič z bičem v roki sedi na enem izmed kozlov, drugi pa stoji zadaj na vozu, ki pelje Lutra in Katarino kot krivoverca v pekel.

⁵⁶ SIMONITI 1979, str. 46.

škof Daniel de Rubeis. Kapelo so ukinili v času reform Jožefa II. med leti 1770 in 1780, del njene opreme pa je bil prodan na dražbi.⁵⁷

Pesem, ki je pravzaprav kronika, se začinja z opisom potresa leta 1511 in njegovih posledic, potem pa opiše nadloge, ki so med leti 1491 in 1516 pestile mesto. V nadaljevanju zelo izčrpno opiše kmečki upor leta 1515 in povračilne ukrepe, v zaključku pa omenja poškodovani loški grad in njegovo obnovo po Filipovi zaslugi. Pesnitev se zaključí s hvalnico škofu Filipu, kjer ga imenuje *plemeniti gospod grof palatinski, vojvoda renski* ter v vseh ozirih hvalevrednega prelata.

Vprašanje naročnika in časa nastanka te pesnitve ostaja odprto. Noben loški meščan v tistem času po pomenu ni dosegel Volbenka Schwarz.⁵⁸ Ta je užival veliko zaupanje škofa Filipa, od katerega je v zahvalo za zvestobo prejel tudi več fevdov. V zahvalo svojemu dobrotniku je Schwarz dal spesniti in na steno kapele napisati to pesnitev – kroniko, ki se konča s hvalnico škofu. Schwarz je bil edini loški meščan, ki je imel na pročelju svoje hiše vzdano ploščo z grbi. Poleg Schwarzovega in loškega je na plošči še grb freisinške škofije in Filipove družine, kar priča o tesni Schwarzovi povezavi s škofom, letnica 1513 pa pomeni leto popravila v potresu uničene hiše. Leta 1864 je August Dimitz v izvirniku objavil celotno pesnitev in jo pravilno datiral v 16. stoletje.⁵⁹ V rokopisni zapuščini zapuščini Franca Pokorna je podatek, da je ta pesem v heksametrih nastala okoli leta 1680, kar je gotovo napačno. Žal tega podatka France Štukl v svoji knjigi ni revidiral.⁶⁰

Velik del Kranjske in s tem tudi loško gospostvo je 26. marca leta 1511 prizadel močan potres, ki je povzročil precej poškodb na sakralni in profani arhitekturi. Škof se je na poročilo o potresu odzval avgusta istega leta in sporočil, da bo v Škofjo Loko poslal dobrega stavbenika in zidarja. Kmalu je sledilo Filipovo sporočilo, da prihaja v Loko stavbenik, za katerega oskrbo s hrano in pijačo mora poskrbeti kaščar.⁶¹

V Škofji Loki so bili poškodovani vsi trije gradovi. Stari grad in Zgornji stolp na Krancju sta bila, verjetno zaradi slabe zidave in neustreznega veziva med kamni, tako močno poškodovana, da so ju podrli. Zgornji grad je služil za gradbeni material pri popravilu loškega gradu, ki ga je dal obnoviti škof Filip. Glavna dela so potekala od leta 1513, ko med stavbeniki prvič srečamo mojstra Jurka (Jurgko Mawrer)⁶², bolj znanega kot arhitekta prezbiterija v Crngrobu, do 1516, obnova z dozidavami pa je bila končana kasneje.⁶³ Škof Filip je želel povečati obrambno moč grajskega kompleksa in zato je dal zgraditi še en stolp. Ta je bil obrnjen proti mestu, dokončan pa je bil, kot priča napisna plošča s Filipovim grbom, leta 1526. V renesančnem duhu so obnovili tudi osrednji stolp.⁶⁴

Potres je prizadel tudi mesto in med porušeni objekti je bila tudi hiša loškega oskrbnika Gašperja Lamberga (oskrbnik 1508–1524). V ruševinah je umrl tudi nje-

⁵⁷ ŠTUKL 1984, str. 66.

⁵⁸ BLAZNIK 1973, str. 156.

⁵⁹ DIMITZ 1864, str. 87.

⁶⁰ ŠTUKL 1984, str. 66.

⁶¹ BLAZNIK 1973, str. 156.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ BLAZNIK 1973, str. 157; Uršulinke, ki kulturni dediščini niso posvečale pretirane skrbi, so ta stolp ob nakupu gradu leta 1891 dale porušiti.

gov sin.⁶⁵ Med javnimi poslopi je bila poškodovana tudi kašča, ki jo je dal obnoviti Filip leta 1513. O tem priča latinski napis v humanistični majuskuli na reliefu s Filipovim grbom, ki je vzdian na južni steni kašče.

Škof Filip je kot podpornik umetnosti sodeloval tudi pri gradnji ali obnovi sakralnih objektov na Loškem. Najdemo ga med donatorji novega prezbiterija cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki, kar izpričuje grba freisingške škofije in Filipove družine, ki sta upodobljena na sklepniku nad glavnim oltarjem. Tudi v prezbiteriju v Crngrobu, ki ga je skupaj z zvonikom zgradil mojster Jurko po letu 1521, srečamo Filipov grb na enem izmed sklepnikov. Njegov grb srečamo tudi na romarskem (morda tudi priprošnjiškem – da bi Marija obvarovala kraj pred potresom) »rdečem znamenju«, ki stoji ob poti k crngrobski cerkvi. Filipov grb, ki je žal slabo ohranjen, je bil naslikan na levi strani znamenja. V celoti poslikano znamenje je danes žal le še slikarska razvalina.

Škof Henrik III., renski palatinski grof in vojvoda bavarski (1541–1551)

Škof Henrik III. (1541 - 1551), renski palatinski grof in vojvoda bavarski, bakerorez (iz: SCHWEIGER 1989)

Henrik, šesti sin renskega palatinskega grofa Filipa, je bil rojen 15. februarja leta 1487. Oče ga je s podkupninami in spretno politiko že v mladosti oskrbel s številnimi cerkvenimi položaji. Tako je leta 1506 postal prošt v Mainzu, naslednje leto pa še v Strašburgu, Aachnu in Ellwangnu. Kasneje si je izbral položaj v wormski škofiji in potem še v Urtechtu.⁶⁶ Seveda so bili ti položaji odlično plačani. Henrikov oče Filip je tudi uredil, da je leta 1541 za bratom Filipom Henrik zasedel izpraznjeni freisingški škofovski prestol. Henrik je v Freising prišel leta 1540.⁶⁷ Med tem je prevzel tudi skrbništvo nad sinovoma pokojnega brata Ruperta Ottheinrichom in Filipom ter v njunem imenu vodil pravdo za ozemlja s cesarjem Maximilianom.⁶⁸

Po smrti freisingškega škofa Filipa, 5. januarja 1541, je torej škofovski prestol zasedel njegov brat, v oktobru istega leta, kot 47. freisingški škof Henrik III. Njegovo škofovanje je trajalo eno desetletje. Umrli je v 65. letu starosti, 3. januarja 1552, ne da bi sploh imel mašniško posvečenje.⁶⁹ Z njegovo smrtjo je palatinska linija Wittelsbachov izgubila škofovski prestol v Freisingu.

Za škofijo in loško gospostvo sta brata Rupert in Heinrich III. naredila bolj malo. Prek svojih zastopnikov sta pobirala letni cerkveni davek, ki pa ni bil majhen. Za leto 1412 imamo podatek, da je freisingški škof Konrad V. von Hebenstreit, katerega smrt v loškem gradu še ni pojasnjena, prevzel 5000 zlatih dukatov.⁷⁰

⁶⁵ BLAZNIK 1973, str. 157.

⁶⁶ SCHWEIGER 1989, str. 58.

⁶⁷ SCHWEIGER 1989, str. 59.

⁶⁸ SCHWEIGER 1989, str. 76.

⁶⁹ SCHWEIGER 1989, str. 59.

⁷⁰ MAŠ 1988, str. 291.

Sklepi

- Freisinški škofi kot cerkveni dostojanstveniki na loškem ozemlju niso imeli dejanske cerkvene jurisdikcije, pač pa jo je imel oglejski patriarh.
- Več kot pol stoletja, od 1495 do 1552, je palatinska linija Wittelsbachov s tremi brati, Rupertom, Filipom in Henrikom III., zasedala freisinški škofovski prestol in imela s tem v posesti loško ozemlje.
- Freisinški škofovski kapitelj je v srednjem veku pokazal tragično podobo tako v cerkveni politiki kot v moralnem pogledu.
- Škof Filip je svojo prisotnost na Loškem zaznamoval na profanih in sakralnih objektih s svojim grbom, v nekaterih primerih pa tudi z napisi in letnicami.
- Med vsemi freisinškimi škofi je bil na Loškem najbolj markantno prisoten Filip.
- V Loki so luteranstvo najbolje sprejeli plemiči in meščani, kmetje pa ravno zaradi tega novi veri niso bili nakonjeni, saj je bil med njimi spomin na leta 1515 zatrti kmečki upor še zelo živ. Luteranstvo so v Loki zatrli leta 1601.

Priloga

Seznam freisinških škofov in s tem loških cerkvenih oblastnikov do sekularizacije loškega gospostva leta 1803⁷¹:

- 1 Abraham (957-993/94)
- 2 Gottschalk (994-1005)
- 3 Egilbert (1005-1039)
- 4 Nitiker (1039-1052)
- 5 Ellenhard (1052-1078)
- 6 Meginward (1078-1098)
- 7 Heinrich I. von Tengling (1098-1137)
- 8 Otto I. (1138-1158)
- 9 Albert I. (1158-1184)
- 10 Otto II. (1184-1220)

⁷¹ Seznam je sestavljen na podlagi literature: MAß 1988 za srednji vek in SCHWAIGER 1989, str. 626, za novi vek. Imena škofov niso slovenjena ampak so namenoma navedena v nemščini.

- 11 Gerold (1220–1230)
- 12 Konrad I. (1230–1258)
- 13 Konrad II. (1258–1279)
- 14 Friedrich von Montalban (1279–1282)
- 15 Ernicho (1283–1311)
- 16 Gottfried von Hexenagger (1311–1314)
- 17 Konrad III. der Sendlinger (1314–1322)
- 18 Johann I. Wulfing (1323–1324)
- 19 Konrad IV. von Klingenberg (1324–1340)
- 20 Johann II. Hake (1341–1349)
- 21 Albert II. von Hohenberg (1349–1359)
- 22 Paul von Jägerndorf (1359–1377)
- 23 Leopold von Strumberg (1378–1372)⁷²
- 24 Berthold von Wehingen (1381–1410)
- 25 Konrad V. von Hebenstreit (1411–1473)⁷³
- 26 Hermann von Cilli (1412–1421)
- 27 Nikodemus della Scala (1422–1443)
- 28 Heinrich II. Schlick (1443–1448)
- 29 Johann III. Grünwalder (1448–1452)
- 30 Johann IV. Tulbeck (1453–1473)

⁷² 5. avgusta je padel s konjem iz kamnitega mostu v Soro in utonil. Pokopan je bil v cerkvi loških klaris.

⁷³ Umrl je v loškem gradu, a ni jasno, ali se je ubil sam ali je bil ubit. Leta 1433 so ga ekshumirali in pokopali v Ž.C. V Stari Loki.

⁷⁴ Georg Schweiger ga je pomotoma imenoval Henrik II. (prim. SCHWEIGER 1989, str. 626). Na bakrorezu, ki ga avtor prinaša v istem delu od str. 128 do 129, je iz legende razvidno, da gre za Henrika III.

- 31 Sixtus von Tannberg (1474-1495)
- 32 Ruprecht, renski palatinski grof in vojvoda bavarski (1495-1498)
- 33 Philipp, renski palatinski grof (1498-1541)
- 34 Heinrich III.,⁷⁴ renski palatinski grof (1541-1551)
- 35 Leo Löch von Hilckertshausen (1552-1559)
- 36 Moritz von Sandizell (1559-1566)
- 37 Ernst, vojvod bavarski (1566-1612)
- 38 Stephan von Seiboldsdorf (1612-1618)
- 39 Veit Adam von Gepeckh (1618-1651)
- 40 Albrecht Sigmund, vojvoda bavarski (1651-1685)
- 41 Joseph Clemens, vojvoda bavarski (1685-1694)
- 42 Johann Franz Eckher von Kapfing und Liechteneck (1695/6-1727)
- 43 Johann Theodor, vojvoda bavarski, kardinal (1727-1763)
- 44 Clemens Wenzeslaus, vojvoda saški in poljski princ (1763-1768)
- 45 Ludvig Joseph, baron von Welden (1769-1788)
- 46 Maximilian Prokop, grof von Törring-Jettenbach (1788-1789)
- 47 Joseph Konrad, baron von Schroffenberge (1790-1803)

8 Otto I (1125-1156)

9 Albert I (1170-1184)

10 Otto II (1184-1200)

OKRAJŠAVE IN LITERATURA

- **BLAZNIK 1973:** Pavle BLAZNIK, Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803), Škofja Loka 1973
- August **DIMITZ 1864:** 'Monatsversammlungen', Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 19, Laibach 1864, str. 87s.
- **FICHTINGER 1984:** Christian FICHTINGER, Lexikon Heilige und Päpste, Salzburg 1984.
- **GOLOB 1981:** France GOLOB, Stavbni razvoj in zgodovina nunskega samostana v Škofji Loki, Loški razgledi 28, Škofja Loka 1981, str. 152–171.
- **MAß 1988:** Josef MAß, Das Bistum Freising im Mittelalter, 2. Aufl., München 1988
- **MEICHELBECK 1997:** Karl MEICHELBECK, 'Abraham, XV. Freisinger Bischof', Loški razgledi 44, Škofja Loka 1997, str. 11–30
- **SCHWAIGER 1989:** Georg SCHWEIGER (Hrsg), Das Bistum Freising in der Neuzeit, München 1989.
- **SIMONITI 1979:** Primož SIMONITI, Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja, Ljubljana 1979
- **ThB:** Ulrich THIEME, Felix BECKER (Hrsg), Allgemeines Lexikon dre bildenden Künstler, Leipzig 1907– 1980.
- **ŠTUKL 1984:** Franc ŠTUKL, Knjiga hiš v Škofji Loki II, Klobovsova ulica, Mestni trg, Spodnji trg, Cankarjev trg, Blaževa ulica. Druga polovica 18. stoletja do 1984, Škofja Loka 1984
- **ŽNIDARŠIČ-GOLEC 2000:** Liljana Žnidaršič-Golec, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila, Acta ecclesiastica Sloveniae 22, Ljubljana 2000

Zusammenfassung

Die Brüder Rupert, Philipp und Henrik (III.), Rhein-Pfalzgrafen, Freisinger Bischöfe und Kirchenherren von Loka

Otto II. übergab in zwei Schenkungsurkunden, am 30. Juni und 23. November im Jahre 973, dem Bischof Abraham und damit dem Bistum Freising, ein Gebiet in Oberkrain um den späteren Zentralort Škofja Loka. Das Gebiet war im Besitz von Freising bis zur Säkularisation von 1803. In der Zeit, als das Gebiet von Škofja Loka unter der Regierung von Bischöfen aus Freising war, folgten sich 45 freisinger Bischöfe. Unter ihnen waren in den Jahren 1495 – 1561 einer nach dem anderen die wittelsbacher Brüder Ruprecht, Philipp und Heinrich III., Pfalzgrafen bei Rhein, in diesem Amt. Ihr Vater Pfalzgraf Philipp wollte weltliche und kirchliche Macht. Er fuhr Politik, mit der er erreichte, dass seine Familie auch im Bistum Freising anwesend war.

Ruprecht, bischöflicher Administrator zwischen 1495 und 1498, verzichtete schon im Jahre 1498 auf alle kirchlichen Posten. Im Jahre 1499 heiratete er seine Cousine Elisabeth.

Seine Stelle übernahm der Bischof Philipp (1498 – 1541). Er war besonders erfolgreich in der Wirtschaft, in der Politik und als Mäzen. Nach 33 Jahren auf dem Bischofsstuhl starb er. Er wurde im Schiffe des freisinger Doms begraben. Seine Grabplatte ist ein Werk von ausgezeichnetem deutschem Bildhauer Henrig Loy.

In der Zeit des Philipps verbreitete sich aus Deutschland nach Krain der Protestantismus. In Škofja Loka wurde er am besten von den Adligen und Bürgern angenommen. Die Bauern waren dem Protestantismus nicht sehr gewogen, weil die Erinnerungen an den niedergeschlagenen Bauernaufstand im Jahre 1515 noch immer sehr lebendig waren. Der Protestantismus wurde in Škofja Loka im Jahre 1601 mit dem Besuch der Gegenreformationskommission unter der Leitung des laibacher Bischofs Hren unterdrückt.

Am 26. März 1511 wurde das ganze Krain, und damit auch Škofja Loka von dem starken Erdbeben betroffen, das viele Beschädigungen an den Bauten verursachte. Bei der Wiederaufbau war besonders tätig auch der Bischof Philipp.

Nach dem Tode Philipps besetzte den Bischofsstuhl sein Bruder Heinrich III., Pfalzgraf bei Rhein und Herzog von Bayern (1541 – 1551), der nach 10 Jahren starb. Damit verloren die Wittelsbacher den Bischofsstuhl in Freising.

Für das Bistum und seinen Besitz Škofja Loka, tun Ruprecht und Heinrich III. wenig, nur über die Vertreter sammelten sie nicht unbedeutende Kirchensteuer. Für das Jahr 1412 wissen wir, dass der Bischof Konrad V. von Hebenstreit, 5000 Dukaten übernahm.

Unter allen Bischöfen aus Freising war im Gebiet von Škofja Loka der Bischof Philipp der bedeutendste.

Übersetzt von Alenka Golob - Koman